

O PRAVDE S VEĽKÝM P A PRAVDE S MALÝM p

Jozef Mlacek

*Dunajská Lužná
E-mail: jozef.mlacek@gmail.com*

Frazeologizovanú konštrukciu, ktorá je v prvej časti názvu tohto textu, sme opakovane sledovali už v menšom príspevku z roku 1979 (*Človek s veľkým Č*; Kultúra slova, 1979, roč. 13, č. 1, s. 13 – 16) a jednak v stati o obraznosti slovenskej frazeológie, ktorá vyšla ako jedna z kapitol našej knihy *Štúdie a state o frazeológii* (Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku 2007), a to konkrétne na s. 154 – 155. V obidvoch prípadoch sa určovali typické, ba zväčša až nevyhnutné znaky, ktoré podmieňujú frazeologickú platnosť takejto konštrukcie. Spomínajú sa tu tieto danosti: Prvou zložkou jednotky je substantívum, a to konkrétne apelatívum (táto frazeologizácia nie je bežná pri vlastných menách; ak sa predsa chce utvoriť aktualizovaná podoba danej jednotky s vlastným menom, treba pri tom využiť nejaký intenzifikujúci výraz k jej adjektívnej zložke *veľkým* asi v takom duchu, ako to vyjadrili v Prešovskom večerníku už v roku 1998, keď píšuc o veľkosti Andreja Hlinku sa o ňom vyjadrili ako o *Slovákovi s mimoriadne veľkým S*), zároveň je to substantívum, ktoré zvyčajne nesie so sebou intenzifikujúce pozitívne hodnotiace postoje typu „veľmi dobrý, vynikajúci, úžasný a pod.“ (áno: *Človek s veľkým Č, Pravda s veľkým P, Kniha s veľkým K*, nie však: *Zbojník s veľkým Z, Lotor s veľkým L, Vražda s veľkým V* a pod.), ďalej substantívna zložka konštrukcie je aj pri naznačených obmedzeniach široko lexikálne premenlivá a s jej širokou premenlivosťou sa spája aj premenlivosť onoho veľkého Č, P, K, vždy ide o písmeno, ktorým sa začína príslušné substantívum, a napokon je tu ešte aj zreteľná ustálenosť poradia zložiek konštrukcie, ono substantívum je vždy pred zložkou „*s veľkým*“ aj pred príslušným veľkým písmenom. Zo súhrnu uvedených znakov vychádza poznanie, že aj napriek veľkej lexikálnej premenlivosti vlastne až na dvoch miestach danej konštrukcie (mení sa v nej jednak príslušné substantívum a jednak aj zložka, ktorú predstavuje so substantívom prepojené veľké písmeno) ide o frazému výrazne ustálenú, ba v mnohom až petrifikovanú. Toto jej určenie výraznejšie nemia ani prípadné rozdiely v pravopisnom zachytení jednotky, konkrétne teda fakt, či sa príslušná substantívna zložka píše s malým alebo veľkým začiatočným písmenom (bežnejšie je písanie s veľkým písmenom), resp. skutočnosť, či sa ono veľké písmeno, ktoré je ďalšou zložkou frazémy, dáva do úvodzoviek (teda napr. „Č“, „P“, „K“), alebo sa píše bez nich (tu je bežnejšie písanie bez úvodzoviek). Ukazuje sa teda, že naznačené pravopisné stvárnenie danej frazémy medzi jej vymedzovacie znaky nepatrí.

Všetky modernejšie smery a školy frazeologického výskumu aj pri naznačenej ustálenosti či až petrifikovanosti frazém konštatujú, že pri väčšine týchto jazykových jednotiek existuje istá premenlivosť v ich lexikálnom obsadení, v tvarovom alebo morfológickom stvárnení niektorej zložky, resp. aj niektorých zložiek, ako aj v ich celkovej výstavbe. Podľa toho, či pritom ide o uzuálne alebo naopak o neuzuálne obmieňanie niektorej z uvedených možností obmieňania, hovorí sa tu o variantoch alebo aktualizáciách frazém (v niektorých školách frazeologického výskumu sa uvedené dva druhy obmieňania nerozlišujú). A tu sa dostávame k spojeniu, ktoré tvorí druhú časť názvu tohto textu.

Výjdeme pritom z konkrétnej formulácie Á. Antala, ktorú sme našli už v auguste 2021 na stránkach elektronických novín Postoj: *Pán Schwarzenberg určite antisemitom nie je, i keď niektoré jeho odpovede v článku by som skôr považoval za pravdy s malým p alebo za názory*. Ide nám, pravdaže, práve o spojenie *pravdy/pravda s malým p*. Keďže vyjadrení tohto typu v súčasnej jazykovej praxi pribúda, pristavme sa pri nich aspoň niekoľkými poznámkami. Aká je teda povaha uvedeného spojenia a čo ho spája s vyššie charakterizovanou frazémou *Pravda s veľkým P*?

Je evidentné, že nový typ konštrukcie vznikol na pozadí rozoberanej frazeologizovanej konštrukcie typu *Pravda s veľkým P, Človek s veľkým Č* a pod., bez tohto prepojenia by nové spojenie vyznelo ako banálne alebo až nefunkčné vyjadrenie. Každému len trochu jazykovo vzdelanému používateľovi slovenčiny je predsa známe, že všeobecné substantíva sa v našom súčasnom jazyku (na rozdiel napríklad od staršej praxe, ale napr. aj od súčasnej nemčiny) píšú s malým začiatočným písmenom. Zreteľnou oporou tohto nového spojenia je teda spomínaná frazéma. Nové spojenie vzniklo ako špecifický druh aktualizovania frazémy typu *Pravda s veľkým P*, a to konkrétne ako vyjadrenie nesúce – veď sa tu aktualizujúco zamieňa zložka *s veľkým* za opozitný výraz *s malým* – celkom osobitný význam, pre ktorý toto novšie vyjadrenie už nemožno pokladať ani za variant, ale vlastne ani za aktualizáciu východiskovej jednotky; varianty aj aktualizácie uchovávajú vždy aspoň niečo z platnosti obmieňanej jednotky, tu však novotvar vyjadruje aj pri zreteľnej tvarovej a genetickej príbuznosti s východiskovou podobou celkom odlišný význam. Nejde tu teda o pomenovanie niečoho „veľmi dobrého, vynikajúceho, výnimočného“, ako sme naznačili významovú platnosť východiskovej frazémy, ale práve naopak o označenie niečoho celkom všedného, tuctového, banálneho či zanedbateľného. Práve pre túto významovú odlišnosť od východiskovej frazémy možno či treba nové spojenie charakterizovať už ako novú, osobitnú frazému. Tá, pravdaže, nemôže byť natoľko ustálená ani rozšírená a známa ako východisková frazéma, ale rovnako už nie je iba nejakým celkom individuálnym vyjadrením, príležitostne sa s ňou už možno stretnúť v rozličných textoch. Potvrdia nám to aj nasledujúce príklady, v ktorých už nepôjde iba o uvedenú zámenu adjektívnej zložky danej konštrukcie opozitným adjektívom,

ale aj o ďalšie aktualizáčn  zásahy, ktor  však prin saj  aj iné typy obmieňania východiskovej jednotky.

V tom istom médiu sme asi o dva mesiace neskôr našli komentár známeho novinára L. Krivo ika, v ktorom sa cel  výstavba textu zakladá jednak na uplatňovan  sledovaného typu opozitnej frazeologizovanej konštrukcie, a to konkrétne so slovom *konzervativizmus* (teda výrazov *Konzervativizmus s veľkým K – konservativizmus s malým k*; aby sme boli presn , autor zložky konštrukcie *K* a *k* dáva v zdy do úvodzoviek) a jednak na jej d al ich, v mnohom  pecifick j ich a niekedy azda aj diskutabilnej ich obmenách. Pristavme sa pri nich postupne.

Za ina sa to už jednou zo vstupných viet celého komentára o konzervativizme: *Okrem učebnicovej konzervativnej filozofie s veľkým „K“ existuje akoby konservativizmus s malým „k“*. Zist jeme v nej aktualiz chn  premenu sledovanej východiskovej frazeologizovanej konštrukcie (už to nie je substantívum, ale odvoden  adjektívum) a tým sa zreteľne nar  a jej cielen  opozitn sť s novelizovanou jednotkou *konzervativizmus s malým k*. Len o kúsok d alej v texte však autor nazna en  opozíciu uchováva, a tak tu m  žeme  itať: *Ak sú konservativizmus s veľkým „K“ a konservativizmus s malým „k“ v súlade, dokážu byť mocnou spoločenskou silou*. Napriek uveden m špecifikám jeho vyjadrenia jeden aj druh  prípad si zreteľne uchovávajú sp atosť s východiskovou frazeologizovanou konštrukciou, ka d  istým osobitným sp osobom odkazuje na jej známe v razov  aj s mantick , resp. pragmatick  hodnoty.

Autor však v nasledujúcich častiach toho istého textu zachádza v naznačenom smere aktualizovania rovnakej východiskovej frazémy ešte d alej. Pred záverom jeho komentára  itame: *Veľk  „K“ a mal  „k“ boli v s zvuku*. A neďaleko odtiaľ zasa: *Na ponovembrovom Slovensku boli veľk  „K“ a mal  „k“ v rozpore*. Ako interpretovať tak to vyjadrenia? Je evidentn , že v kontexte mnohorakých formulácií práve o konzervativizme a o veľkom *K* aj malom *k*, formulácií, v ktorých sa v chodiskov  frazéma uplatňuje vo svojej základnej podobe aj v rozličných aktualizovaných podobách, možno aj uvedenn  deštrukcie pôvodnej (*Konzervativizmus s veľkým K*) aj onej od nej odvodenej novej frazémy (*konzervativizmus s malým k*) interpretovať ako veličiny frazeologickej povahy, konkrétne ako tzv. zvyšky frazémy (o tomto pojme porov. rovnako znejúce heslo v našej kolektívnej *Frazeologickej terminológii – Mlacek, Ťur o a kol.: Frazeologick  terminológia, Bratislava: Komisia pre výskum frazeológie pri Slovenskom komitáte slavistov 1995, s. 138*). Tak to hodnotenie uvedených deštrukcií platí naozaj iba v naznačených kontextových podmienkach, mimo nich by už citované vyjadrenia (ak by sa v jednom kontexte hovorilo napr. o veľkom *K* a celkom inde zasa o malom *k*) nenesli hádam nijak  al zie na rozoberan  frazémy a nadobúdali by už povahu obyčajných voľných spojen .

Pred záverom celého tohto textu sa pristavíme ešte pri jednom špecifickom prípade, ktorý súvisí s uplatnením propriálnej zložky vo výstavbe sledovaných jednotiek. Pri charakteristike východiskovej frazémy typu *Pravda s veľkým P* sme uviedli, že jej prvým komponentom býva zvyčajne apelatívum a že na využitie propriálnej zložky na jeho mieste sú potrebné isté aktualizáčnne operácie, predovšetkým jej intenzifikačné určenie. Sledovaný materiál nám však ponúka čosi podobné aj pri zaznamenanej novej jednotke *pravda s malým p*. V kontexte so spomenutou charakteristikou Andreja Hlinku ako *Slováka s mimoriadne veľkým S* sa v tých istých novinách hovorí aj o *senzáciechtivých slovákoch s malým s*. Pretože ani tu nejde o nejaký osihotený prípad, uvažujme o jeho špecifikách. Aj pri celkom stručnom porovnaní jeho vlastností a platnosti s vlastnosťami a platnosťou vyššie naznačenej analogickej aktualizácie východiskovej konštrukcie typu *Pravda s veľkým P* vystupujú do popredia tieto dve zistenia: a) V zaznamenanom prípade ide o aktualizáciu spomínanej novej jednotky *pravda s malým p*. Jeho vyjadrenie teda v prvom rade vypovedá o jeho frazeologickom stave. b) To isté vyjadrenie však vypovedá nielen o jeho grafickom alebo pravopisnom stvárnení, ale aj o stvárnení východiskovej frazémy: Ak nás tu spomenutie malého *s* priviedlo k písaniu mena *slovák* s týmto malým začiatočným písmenom, potom nás analogicky spomenutie príslušného veľkého písmena musí/má priviesť k písaniu veľkého začiatočného písmena konkrétnej apelatívnej zložky vo východiskovej frazeologizovanej konštrukcii (práve na takomto pozadí sme teda už v prvej časti názvu celého tohto príspevku aj na príslušnom mieste v samom výklade naznačili, že aj pri celkovej nižšej relevantnosti pravopisných ukazovateľov pre určenie jej frazeologickej platnosti je tu namieste písať ono apelatívum s veľkým začiatočným písmenom).

Predchádzajúce poznámky potvrdzujú platnosť tiež viacerých frazeologických teórií, podľa ktorých aktualizovanie už existujúcich frazém je/môže byť jednak zdrojom pre vznik nových frazém (to v tomto prípade platí konkrétne o frazéme *pravda s malým p*) a teda aj prejavom živosti, resp. dobrej kondície samej frazeológie a jednak rezervoárom priam nepreberných možností na jej tvorivé štylizáčné (a videli sme, že aj kompozičné), ale niekedy aj nie celkom vhodné, azda až trochu násilné využívanie v reči.